

ЩОДО СПОСОБІВ ПОКРАЩЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ ТА СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ЗАСТАВИ В УКРАЇНІ

Григорій Сергійович КРАЙНИК,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін та
адміністративного права
Харківського університету*

Як правило, коли йдеться про права людини при здійсненні кримінального провадження, згадують насамперед про права суб'єктів кримінальних правопорушень. Інша сторона, яка потребує захисту своїх прав державою, є потерпілий, оскільки їй кримінальним правопорушенням завдано певної шкоди.

Частина 1 ст. 55 КПК України містить положення, що «Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди». У частині 2 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України зазначено: «Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого» [1]. Визначення суб'єкта кримінального правопорушення наведено у ст. 18 Кримінального кодексу (далі – КК) України [2].

1. Розглянемо практику Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо застосування застави, які є обов'язковими для України [3].

Так у рішенні Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Летельє проти Франції» від 26.06.1991 р. Суд зазначив, що коли єдиною підставою продовження строку тримання під вартою є побоювання, що обвинувачений зникне і таким чином уникатиме потім явки на судовий процес, його належить звільнити, якщо він у змозі забезпечити достатні гарантії такої явки, наприклад, через внесення застави [4, с. 106].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Мангурас проти Іспанії» від 28.09.2010 р., посилаючись на п. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, заявник стверджував, що сума застави у його справі є необґрунтовано високою та не враховувала конкретні умови його особистого життя. ЄСПЛ підтвердив, що внесення застави може вимагатися лише за наявності законних підстав для затримання особи, а також те, що уповноваженні органи влади повинні приділити визначенню суми застави стільки ж уваги, скільки і вирішенню питання про необхідність подальшого тримання обвинуваченого під вартою. Є обґрунтованим врахування й суми збитків, у заподіянні яких ця особа обвинувачується. Заявника було позбавлено волі на 83 дні і звільнено після надання сплати застави в сумі 3 мільйони євро [5, с. 121]. Зміст зазначеного рішення ЄСПЛ частково відображено в ч. 5 ст. 182 КПК України, де надається можливість слідчому суду

або судді при вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину може перевищувати 80 розмірів мінімальної заробітної плати при вчиненні тяжкого злочину чи перевищувати 300 розмірів мінімальної заробітної плати при вчиненні особливо тяжкого злочину [1].

Але при вчиненні нетяжких злочинів розмір застави є фіксованим, що не відповідає змісту рішення ЄСПЛ «Мангурас проти Іспанії» від 28.09.2010 р. [5, с. 121] та *порушує права потерпілих від кримінальних правопорушень на справедливий суд*. Зміна класифікації кримінальних правопорушень відбулася на підставі набрання чинності з 1 липня 2020 р. Законом України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII [6].

2. У чинній редакції ст. 299 КПК України не допускається можливості застосування застави при вчиненні кримінальних проступків. На мій погляд, це *порушує права суб'єктів кримінальних правопорушень, котрі вчинили кримінальний проступок, на можливість застосування застави як запобіжного заходу*. Оскільки кримінальний проступок визнається найменш суспільно небезпечним кримінальним правопорушенням (ст. 12 КК України), то суб'єкт, винний у його вчиненні, переважно не уникатиме потім явки на судовий процес, а тому його належить звільнити, якщо він у змозі забезпечити достатні гарантії такої явки, наприклад, через внесення застави. Саме такий висновок випливає з рішення ЄСПЛ «Летельє проти Франції» від 26.06.1991 р. [4]. Тому доцільним видається сформулювати зміст ч. 1 ст. 299 КПК України таким чином: «Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів *у виді домашнього арешту або тримання під вартою*». Для несуперечливого застосування застави, у разі внесення змін у ч. 1 ст. 299 КПК України, слід також доповнити ч. 5 ст. 182 КПК України вказівкою на можливість застосування застави при вчиненні кримінальних проступків, що свідчитиме про системність змін до КПК України та урахування положень рішення ЄСПЛ «Летельє проти Франції» від 26.06.1991 р.

3. На даний час дозволяється застосовувати заставу щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Це положення щодо дозволу будь-якої форми вини за найбільш тяжкі злочини не враховує таких обставин: 1) заставу за вчинення умисних особливо тяжких злочинів потерпілі від кримінальних правопорушень та інші особи вважають «відкупом» від правосуддя; 2) це може порушувати право потерпілих на належне здійснення правосуддя, оскільки при вчиненні особливо тяжких умисних злочинів суб'єкти прагнуть уникнути кримінальної відповідальності; 3) в окремих випадках застосування застави дає можливість суб'єктам таких злочинів впливати на слідство, свідків та суд, що теж не сприяє належному правосуддю.

Як було зазначено раніше, у рішенні ЄСПЛ «Мангурас проти Іспанії» від 28.09.2010 р. не слід визначати максимального розміру застави, надавати це питання на розсуд суду. Пропоную п. 3 ч. 5 ст. 182 КПК України викласти в такій редакції: «...щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні *необережного* особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб до максимального розміру, визначеного судом».

Для кращого захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень при застосуванні застави пропоную:

1) враховуючи рішення ЄСПЛ «Мангурас проти Іспанії» [5], щоб за злочини будь-якого ступеня тяжкості суд мав можливість збільшувати розмір застави. Зокрема, у ч. 5 ст. 182 КПК України шляхом надання можливості слідчому суду або судді збільшити розмір застави при вчиненні нетяжких злочинів;

2) п. 3 ч. 5 ст. 182 КПК України викласти в такій редакції: «...щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні *необережного* особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб до максимального розміру, визначеного судом».

Для кращого захисту прав *суб'єктів кримінальних правопорушень* при застосуванні застави пропоную:

1) у чинній редакції ст. 299 КПК України надати можливість застосування застави при вчиненні кримінальних проступків, враховуючи рішення ЄСПЛ «Летельє проти Франції» від 26.06.1991 р. [4]. Варто сформулювати зміст ч. 1 ст. 299 КПК України таким чином: «Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у виді домашнього арешту або тримання під вартою»;

2) для дієвого застосування застави, у разі внесення змін у ч. 1 ст. 299 КПК України, для системності змін до КПК України, слід також доповнити ч. 5 ст. 182 КПК України вказівкою на можливість застосування застави при вчиненні кримінальних проступків.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. Зі змінами.
2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. Зі змінами.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Летельє проти Франції» від 26 червня 1991 р. У кн.: Макбрайд Д. Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: К.І.С., 2010. 576 с.
5. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Мангурас проти Іспанії» (Mangouras v. Spain) від 28 вересня 2010 р. URL: <http://hrllib.kz/wp-content/uploads/2016/08/2010-%D0%9C%D0%B0%BD%D0%B3%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%81-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2-%D0%98%D1381%D0%BF%D0%B0%BD%D0%B8%D0%B8.pdf>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.